

BOQONNAA KUDHAN

DAMMAQINAAN HIRMAANNAA

UMMATAA

Kaayyolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Faayidaa Hirmaannaan dhimmoota naannoo fi biyyaarratti qabu hubatta.
- Kutaaleen hawaasaa adda addaa gurmaahuni fi jabaachuun faayidaa qabu ni beekta.

10.1. Murteessummaa Hirmaannaan Lammiilee Misooma Naannoo, Nageenyaa fi Ijaarsa Sirna Dimookiraasii Keessatti Qabu

10.1.1 Murteessummaa Hirmaannaan Lammiilee Ijaarsa Dimookiraasii Waliigaltee fi Bulchiinsa Gaarii Mirkaneessuu keessatti

Fakkii 10.1. Misoomaasafisiisuuf waliin haa sochoonu.

- Fakkichi waa'ee maalii akka ibsu walhubachiisaa.
- Yaadni warri hir'iira nagaan bahanii yoo hojii irra oole namoonni hir'iira nagaan bahan maal ta'uu danda'a.

Fakkii 10.2 Gaaffii fi deebii Obbo Qoric-hoo Amaan waliin taasifame

Mancharree, Araddaa Dimookiraasii fi Bulchiinsa Gaarii

Sagalee Mancharree: Duraan dursitanii osoo of beeksiftanii.

Qorcho: Maqaan koo Qorichoo Amaan yoo ta'u dhaladhee kaniin guddadhe Aanaa Tufaatee keessatti. Waggaa digdamii jahaaf biyya alaa jiraadhee ergaan deebi'ee waggaa lammaffaa kooti. Qabeenyan fidee dhufeen hojii jalqabee namoota 750f carraa hojii banera.

Sagalee Mancharree: Jireenyii fi hojiin Mancharree keessatti maal fakkaata?

Qoricho: Gara biyya kootti akkumaan deebi'een misoomsuu fi keessa jiraachuu kaniin barbaade aanaan keessatti dhaladhe Tufaatee keessa. Achitti garuu hojiidhaaf waan hin mijooftaaf hojii koo fi jireenya koo Mancharreen taasifadhe.

Sagalee Mancharree: Tufaateetti qabeenya keessaan misoomaaf oolchuu kan hin dandeenye maaliifi?

Qoricho: Muldhata misoomaan qabu Tufaateetti dhugoomsuu hin dandeenye. Dura bu'oonni aanaa fi mana hojii mootummaa guyyaa fi halkan kan dhama'an dhimma dhuunfaa isaanii irratti xiyyeeffataniiti. Misooma aanichaas ta'e jireenya jiraattotaa fooyyessuuf hin dhimmani. Ofii isaanii waan xixxiqqoof osoo walhamatanii, waltuffatanii, waltuttuqanii fi wallolanii yeroodabarsu. Kaayyoo waleef walii galanii hojjechuu hin danda'an. Abbootiin dhimmaa tajaajila saffisaa hin argatani. Gibira mootummaa, akkasumas kan bishaanii, kan bilbilaa fi kaffal tiwwaantajaajilaa kana fakkaatan raawwachuuffillee jiraattotarra gidiraa guddaan gaha. Ittigaa-fatamtoonni fi hojjettoonni mana hojii mootummaa kaayyoo mana hojichaa raawwachuuf ramad aman ummata tajaajilamaa irraa matta'aa kan barbaadaniidha. Anis waggootii

baay'eef qabeenyaan itti dhama'ee hore fidee nannoo koo ittiin misoomsuuf, ummata koo fayyaduuf deggarsa argachuu hin dandeenye. Bakkan itti hojjedhu, eeyyama hojii, kan kana fakkaatan argachuuf baay'ee nagidirsaniiru. Kanas ta'ee fiixaan naaf bahuu hin dandeenye. Waggaa tokko gidirfamee waan fiixaan hin baaneef, dhiiseen gara Mancharreetti dhufe.

Sagalee Mancharree: Mancharreetti hoo gidiraan kun isin hin mudannee?

Qoricho: Waa'ee Mancharree gaarummaa ishee yoon dhagaheyyuu amanuu hin dandeenye Dhufee yennaan mariisisu garuu qabeenya koo dhiisii lubbuu kooyyuu akkan kennu kan godhan itti gaafat-amtoota mana hojii mootummaa fi ummata kan qabdu taateen arge. Guyyaa kudha shan keessatti bakkan itti hojjedhu, eeyyama hojii fi daldalaa, deggarsa adda addaa, carraa waggootii muraasaaf taaksiirraa bilisa ta'uu naaf kennan. Asitti hooggantoonni fi hojjettoonni kan walceepha'an dogoggora isaaniirraa walsirreessuufi. Hojii maataa isaanii irra caalaa sirreessuuf, saffisaa taasisuu fi tajaajilamtootaaf mijaawaa taasisuufi. Akkasumas dhugumaan Mancharree misoomsuuf gorsa sigaafatu, sidhaggeeffatu, barachuuf qophaa'oodha. Waldhaggeeffatu. Isaan kana waliin hojjechuun akkam naggammachiisa sitti fakkaata?

Sagalee Mancharree: Yaada naaf kennitaniif baay'een isin galateeffadha.

Qoricho: Anis sin galateeffadha.

Gilgaala 1

Gaaffii fi deebii armaan olii bu'ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Aanaalee Tufaatee fi Mancharree keessatti ijaarsi dimookiraasii, bulchiinsi gaarii fi walii galte uumuun maal akka fakkaatan walbira qabaa madaalaa.
2. Isin jiraattoota Aanaa Mancharree osoo taatanii maal gootu?
3. Osoo jiraattota Aana Tufaatee taatanii maal gootu?

Dimookiraasiin bakka hin jirretti walkabajuu, walamanuu fi waldhaggeeffachuun hin jiraatu. Kana osoo hin taane abbaa irrummaan namoota muraasaa waan cimuu fi miidhamuun ummata bal'aa waan hin hafneedha. Kaka'umsi ummanni guddina waliinii qabu ni quucara. Misoomni hawaasummaa ni quucara. Karaa biraa sirna dimookiraasii ijaaruun, ittifufees, walii galtee waliinii uumu fi bulchiinsi gaarii mirkaneessuun, haqummaan hawaasummaa akka dhufuu fi itti fufees guddinni hawaasummaa akka dhufu waan godhuuf biyyi ni badhaadha. Waliigalteen waliinii fi bulchiinsi gaariin jiraachuun deebisee dimookiraasii waan jabeessuuf, guddinni itti fufiinsa qabaata.

Bu'aawwan kunniin garuu ofii isaanitiin kan dhufan miti. Hawaasicha ke-

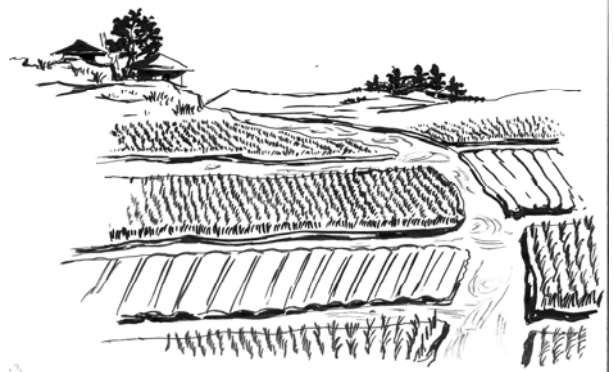
essatti isaan kunniin akka dhugooman kan godhu hirmannaan hawaasaa si'aayina qabuu fi cimaa ta'e barbaachisaadha. Hirmaannaa hawaasaa si'aayina qabu malee sirni dimokiraasichaa cimee hin ijaaramu, bulchiinsi gaariin ittifufiinsa qabu mirkanaahuu hin danda'u. Isaan kunniin bakka hin guutamnetti misoomnii fi badhaadhummaan mirkanaahuu hin danda'u.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Mirkanahuu dimokiraasiitti fufee dhufuu kan danda'an wantoota gaarii ta'an keessaa lama eeraa.
2. Ummatichi ijaarsa sirna dimoo-kiraasii keessatti si'aayinaan hirma-annaa taasisuu yoo baate maaltu dhufuu danda'a.
Dammaqinaa Hirmaannaa

10.1.2 Dammaqinaan Hirmaannaa Lammiilee Hiyyummaa Xiqqeessuu fi Misooma Ariifachiisaa Mirkaneessuuf

Fakkii 10.3 Jallisiin lafa bal'aa misoomsuu danda'a.

- **Fakicharraa maal hubattani?**

Jallisii, Tooftaa Amansiisaa Misooma Qonnaa

Bu'uura dinagdee biyya keenyaa kan ta'e hojiin qonnaa rooba waliin kan walitti hidhameedha. Hangi uwwisa roobaa guddaa yoo ta'u, dinagdeen keenya guddina gaarii agarsiisa. Uwwisni roobaa hanga xiqqaateen jireenyi keenya gara gadadummaatti kan gadi deebi'e ta'a. Hirkattummaan roobarrattii kun hamma yoomiitti akka ittifufu eeyyannaaf? Keessumaa immoo abbaa qabeenya laggeen daangaa darbanii deemanii taanee, hirkattummaa roobarratti cichuun keenya nama hin dinqisiisuu?

Tibbana gara Godina Hadiyyaatii odun dhageenye kana keessaa bahuu akka dandeenyu fakkeenya agarsiis-eedha. Godinicha keessa qonnaan bultoonni jiraatan kaka'umsa mataa isaanitiin karaa aadaa laggeen lama jallisani hojii misoomaa hojjetaniiru. Haala kanaan kan misoomsan keessaa lafitti heektaarri 88 oomisha olaanaa kenneera. Ashaakiltii oddoo, kuduraa fi fuduraa fi midhaan saffisaan gahan gurguruudhaan qonnaan bultoonni galii ol aanaa argatanii jireenya isaanii fooyeffachaa jiru.

Jallisii akka filannootti fayyadamanii jireenya isaanii irratti jijjiirama waan fidaniif, wantoota bu'uura hubannoo ta'an lamarratti jijjiirama agarsiisaa jiru. Tokkoffaan rooba qofaa eeganii hojjechuun ittifufiinsa isaatiin aman-

siisaa akka hin taanee fi hirkattummaa kanaraa gadhiifachuu akka qaban amanuu isaaniiti. Lammaaaffaanimmoo haala baratamee amansiisaa hin taanee haala oomishaa fooyya'aa ta'e kan biroon bakka buusuun akka danda'amu mirkaneeffachuu isaaniiti.

Qonnaan bultoonni fayyadamoo jallisii tahan kun kaka'umsaa fi yaalii mataa isaanitiin gargaaramurraa gadhiifachuu jalqabuu isaanii dinqisiifachuu qabna. Irra jireessa yaalii kana fakkaatu deegarsa ogeessotaa fi mootummaatiin gara qonnaa waliigalaa fi gara walmakaa akkasumas gara ammayy-ummaati jijjiiruun barbaachisaadha. Haala kanaan sochii qonnaa waggaa gara waggaa ittiin oomishan gurmeessuun barbaachisaadha. Oomishitummaan dhuunfaa fi faayidaa maatii, naannootti osoo hin murtaahiin fedhii gabaa bal'aaf akka ta'u gochuun barbaachisaadha. Jijjiiramni kana fakkaatu taasifamuun isaa qofaa osoo hin tahii, jijjiiramichi saffisaa fi kan walirraa hin cinne ta'uu isaa mirkaneessuu qabna. Duraan dursa yaalii hiyyummaa xiqqeessuu keenya kan fiixaan baasisu tahee ittifufuudhaan immoo misoomaa ittifufiinsa qabuu fi guddina saffisaa ta'e kan mirkaneessu ta'uu qaba.

(Gaazeexaa **Addis Zemen** Amajjii 7, 95 Ijoo Dubbii Fuula 3 irraa kan fu-dhatame.)

Gilgaala 3

Akkaataa dubbisichaan gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Hojiin misoomaa Hadiyyaatti qonnaan bul-tootaan taasifame hiyyummaa xiqqeessuuf akkamiin gummaachuu danda'a?
2. Sochii guddinaa gaarii ta'ee qonnaan bultootaan jalqabame akkamiin gara sochii misoomaa ariifachiisaa fi ittifufaa ta'etti ceesisuun danda'ama?
3. Jijjiiramni qonnaan bultoota Haadiyyaa taasisan hangam si'aayina qaba? Gara guddina saffisaa ittifufiinsa qabutti tarkaanfachiisuuf akkam gochuuti isaanirraa eeggama?

Biyyonni hiyyuummaan baay'ee isaan miidhee kan akka Itoophiyaa sochii misoomaa baratameen qofaan gadadoo keessa jiran keessaa bahuun hin danda'amu. Tooftaa hiyyummaa xiqqeessuu cimaa ta'etti fayyadamuun guddina dinagdee saffisaa fi ittifufiinsa qabu galmeessisuun ni danda'ama. Akka kun ta'uufimmoo ummanni bal'aan hubannaa gahaa tahe qabatee karaa karaasaa humna isaa, qarshii isaa fi beekumsa isaa qindeessuun barbaachisaadha. Misoomni ariifachiisaan kara fakkaatu mirkanaahuu kan danda'u lammiileen hundi kan irratti bobba'an irratti hirmaannaa si'aayina qabu taasisuun yoo bu'aa argamsiisaniidha.

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Biyya keenyatti misooma ariifachiisaa mirkaneessuun kan barbaachise maaliif isinitti fakkaata?
2. Itoophiyaa keessatti misoomni ariifachiisaa fi ittifufiinsa qabu akka argamuuf murteessumadhaan jiraachuu kan qabu maaliif? Maaliif?

10.1.3 Dammaqinaan hirmaannaa lammiilee Iftoominaa fi Ittigaafatamummaa Mirkaneessuuf

- **Hirmaannaan lammiilaa si'aayina qabu attamiin iftoomaa fi ittigaafatamummaa mirkaneessuuf fayyada?**

Gabaasa Dura Bu'aa Mana Barumsaa

Kabajamtoota barsiisotaa, hojjetootaa baroota jaalatamoo: Bara darbee mana barumsaa keenyatti hojimaata iftoominnii fi ittigaafatamummaan keessatti mirkanaahe diriirsuuf karoora qopheessinee mirkaneessuun keenya ni yaadatama. Bara kana karoorri kun hojii oolaa tureera. Walgahii har'aarratti karoora kana hojiirra oolchuun bu'aa argame isiniifan dhiyeessa.

Akkuma beektan mana barumsaa kanatti kan kennaman tajaajilli hedduun jiru. Maalummaa tajaajiloota kanaa, eenyuuf akka kennaman, haala kamiinii fi yeroo kam kennamuu akka danda'an adda baasnee tarreedhaan qopheessinee akka turre ni yaadattu.

Fakkeenyaaf barattoota lammii gaarii kan taasisu barumsa qabatamaa kennuu fi firii isaanii madaallii walitti fufaan mirkaneessuun tajaajila guddaa akka tahe keenyeerra. Barattoota keenyaaf tajaajila gorsaa gaarii fi faayidaa qabeessa ta'e kennuuf waliigalleerra. Barattoonni keenya kutaatii alatti barumsa qabatamaatiin akka cimaniif carraa barumsa walm-addeessaa mijeesuun hirmaachisuuf karoorfanneerra. Maatii barattootaa yookin kan isaaniin guddisan haala qabiinsa barumsaa ijoollee isaanii beekuu waan fedhaniif deebii saffisaa fi barbaachisaa ta'e kennuuf karoorri qabameera.

Fakkii 10.4. Hojimaati manneen barnootaa iftoomaa fi ittigaafatamummaa kan qabu ta'uu qaba.

Mana barumsichaarraa ragaalee adda addaa kan barbaadan seerrummaa kan qaban qaamoleen adda addaa fi namoonni dhuunfaa akkasumas qorannoo fi qo'annoof yookiin sababa adda addaaf ragaa kan barbaadaniif tajaajila saffisaa ta'e kennuun tajaajila kan biroo nurraa kan eegamu akka ta'e

keenyeerra. Barsiisotaa fi hojjettoota mana barumsichaaf tajaajila si'ataa fi quubsaa ta'e karaa bulchiinsaa kennuun kan barbaachisuu fi kan ta'uu qabu ta'uu isaa tarreeffama tajaajilaa keessa keenyeerra. Kunis hojiin keenya iftoomina akka mirkaneessu amannamu isaa agar siisa.

Akkuma yaadatan tajaajila eeraman kamiyyuu namni barbaadu duraan dursa dirqama guutuu qabu akka guutu amanuun tajaajilamaa tokkoon tokkoof tarreeffama kana bakka ifaa ta'e keenyeerra. Kana walqabsiisnees tajaajilamtoonni dirqama isaanii guuttatan tajaajila saffisaa, barbaachisaa fi kabaja qabeessa kan ta'e yoo kennuudhaa baanne yookiin gidiraa kamiyyuu yoo uumne, ceepha'amu, ittigaafatamuuf, himatamuuf akka ta'e waliigalleera. Karaa biroon yaadbu'uura ittigaafatamummaa hordofuuf murteessineerra.

Raawwii waggaa keessatti karoora karoorfanne kana hojiirra oolchuuf yaalleerra. Hir'inaalee xixiqqoon barsiisotaa fi hojjettoota murasaan mudachuuraan kan hafe akka waliigalaatti bu'aa gaarii arganneerra. Fakkeenyaaf barsiisaan tokko madaallii walitti fufaa seeraan gaggessee firii isaa galmeeessee barttootatti waan hin beeksneef adabameera. Hojjetaan bulchiinsaa tokko barataa mana barumsaa gadhiiseef ragaa barnootaa kennuuf waan baay'ee gidirseef, dhumarrattis ragaa

dogoggoraa waan kenneef adabameera. Rakkoolee kanaan alatti irra jireessaan bu'aa cimaan galmeeffameera. Iftoominaa fi ittigaafatamummaan kan keessatti mirkanaa'e waan ta'eef hojiin keenya kan waggaa kanaa milkaa'aa akka ture tilmaamameera.

Gilgaala 5

Gabaasa armaan olitti dhiyyaate bu'ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Gabaasa dura bu'aan mana barumsaa dhiyeessan irraa maal hubattani?
2. Adeemsi hojimaata mana barumsichaa hanga yonaatti hojimaata iftoominaa fi ittigaafatamummaa mirkaneesse qabaa? Fakkeenya qabatamaa dhiyeessuun ibsaa.
3. Mana barumsaa keessan keessatti iftoominaa fi ittigaafatamummaan barbaachisa kan jettan dhimmoota lama sababa isaa waliin dhiyeessaa.
4. Mataduree "Mana hojii taajaajilli hawaasummaa kennamu tokkotti

"Hojimaatni iftoominaa fi ittigaafatamummaa jiraachuun isaa bu'aa isaarratti jijjiirama ni fida moo hin fidu?" jedhuratti gareedhaan ta' uun kutaa keessatti waliin falmaa. Falmii sana booda adeemsicharraa yaada faayidaa qabu argatan barsiis-aa keessaniif dhiyeessaa.

Hawaasa tokko keessatti sirni dimookiraasii yoo ijaarame ummachi yaada isaa bilisaan tarkaanfachiisuu danda'a. Kun immo waldhaggeeffachuu waan dandeessisuuf waliigalteen akka uumu godha. Qaamoleen mootummaa

taj-aajiltoota ummataa ta'uu isaaniin mirkaneessuuf bulchiinsa gaarii diriirsu. Haalli akkasii immoo ummanni misoomaaf akka cimuu waan godhuuf misooma ni saffisiisa. Ummaticha biratti hubannoon akka gabbatu yoo tahe sadarkaa guddinaa barbaachisaa ta'e gahuuf, misooma ittifufiinsa qabuu fi saffisaa ta'e galmeessisuuf hirmaannaan hawaasaa olaanaa fi si'aayina qabu taasisuuf danda'ama.

Ijaarsi sirna dimookiraasii fi bulchiinsi gaariin mirkanaahuun karaa ittiin ibsamu keessaa tokko hojimaata mootummatiin yaadbu'uuraaleen iftoominaa fi ittigaafatamummaa hojiirra oolani argamuudha. Qaamni mootummaa eenyuyyuu tajaajila ummataaf kennu, tajaajilichi bu'aa inni argamsiisuu danda'u, kanaafis toftaan hojimaata inni hordofu, kanaaf kan kana fakkaatan ifa gochuun kanumaan madaaluun irra jiraata. Hojimaata ifaan taa'e kana hordofuun yoo hin hojjennee fi bu'aa barbaachisaa kan hin argamsiisne, kan ittigaafatamu, kan itti ceepha'amuu fi sirni ittihatamu jiraachuu qaba. Isaan kunniin kan dhugooman yoo sirni dimookiraasii jiraateedha. Kana waan ta'eefis sirni dimookiraasichaa eeggamuu qaba. Hirmaannaa lammiilee si'aayina qabu malee waliigalteen, bulchiinsi gaariin akkasumas misoomni ariifachiisan mirkanaahuu hin danda'u.

Gilgaala 5

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Iftoominni fi ittigaafatamummaan bulchiinsa keessatti kan mirkanahee ta'uun akkamiin beekama?
2. Misooma dinagdee ariifachiisaa jechuun maal jechuudha?
3. Bulchiinsa gaarii fi misooma ariifachiisaa mirkaneessuuf ijaarsi sirna dimookiraasii haala dureedha yoo jedhame irratti waliigaltuu? Maaliif?
4. Bulchiinsa gaariif, ijaarsa sirna dimookiraasiif fi misooma ariifachiisaa mirkaneessuuf ummata irraa maaltu eegama?

10.2 Waldaalee Siivikii

10.2.1 Waldaalee Siivikii Keessatti Hirmaachuun Faayidaa Inni Misooma Biyyaaf Qabu

Fakkii 10.5 Walgahii waldaa dubartootaa

Qimamiitii fi Hiriyoota Ishee

Qimamiit waldaa hojjettoota dubartoota warshaa huccuu keessatti sadarkaa miseenummaatii hanga hooggansaatti si'aayinaan hirmaatteetti. Dubbattee kan amansiistu, hojii qabata maatti kan amantuu fi kutattuu mise-

ensa waldichaa waan taateef, maqaan Qimamiit jedhu kennameeraaf. Maqaa ishee isa dhugaadhaan kan ishee waamu hin jiru.

Hojjettoota warshichaa keessa harki 2/3 dubartoota. Kanaan dura dubartoota hojii walfakkaaturratti bobba'anii jiraniif kaffaltii kan warra dhiiraa irraa gadi aanaa ta'e isaaniif kaffalamaa ture. Haalli hojiis ta'ee faayidaan adda addaa haala dubartootaa kan ilaalcha keessa galche hin turre. Kanarratti dubartoota hedduurratti sababa saala isaaniif rakkooleen adda addaa isaanirra gahaa ture. Yeroo baay'ee miidhaan kornayaa/saala irratti hundaa'e isaan mudata ture.

Warshichi kan argamu handaara maagaalaa irratti waan ta'eef, hojjettoota dubartootarra warshaatii alattis rakkoo hedduun isaanirra gaha. Warshichi tajaajila geejjibaa gahaa tahe waan hin qabneef, hojjettoonni dubartootaa karaa dheeraa deemuuf ni dirqamu ture. Dadhabbi hedduu booda hojiirraa bahanii akka miilaan deeman taasifamuun rakkoo tokko ture. Halkanis ta'e guyyaa karaa waan tokko irra hin jirrerra yennaa deeman kashalabboota balaafamoodhaan saamichii fi miidhaan saala irratti hundaa'e isaanirra gahu jira ture.

Qimamiit rakkoolee dubartootaa qabatamaa ta'an kanneen walitti qabdee qayyabachuunii fi soschii waldaa hoj-

jettootaan furmaata fiduuf yaalii gooteetti. Waldichi garuu isheen akka eegdetti rakkoo dubartootaaf xiyyeeffannoo addaan ilaalee furmataa isaa qabsaahuu hin dandeenye. Waan kana ta'eefis waldaan hojjettoota dubartootaa akka dameetti garmaahuu akka qabu amante. Gidiraa baay'ee fi qabsoo booda hojjettoonni dubartoota ciccimmoon waan ishee deggaraniif fiixaan isheef baheera. Qimamiit dura teessuu taatee filatamte. Kanaan booda waldaan hojjettoota dubartootaa, dubartoota hundaa sochooseera. Sochii isaniitiin waan gaarii agarsiisanii rakkoon hojjettoota dubartoota warshichaa akka furmaata argattu taasiseera.

Har'a dhiiraa fi dubartoota gidduutti garaagarummaan faayidaa fi mirgaa hin jiru. Warshaatii alattis rakkoolee mudachaa turan bulchiinsa warshichaa, poolisii, qaamolee mootummaa fi qaamolee mitimootummaa, akkasumas hawaasa naannichaa waliin qindoomanii akka furmaata argatan taasifameera.

Har'a warshicha keessa nageenya amansiisaan jira, hojjettoonni dubartootaa yaaddoo malee bakka hojii warshaatii ala socho'uu, akka fedhanitti bahanii galuu danda'aniiru. Bulchiinsa warshichaa keessattis hirmaannaa qaba. Mirgaa fi faayidaa hojjettoota mirkaneessuu, hojii oomishummaa ilaalchisee, murtii kamiyyuu

keessatti dubartoonni hirmaachaa jiru. Warshichis caalmaatti oomishtummaan isaa guddachaa dhufuun isaa dinagdee biyyattii sirritti deggaraa jira. Kun hundumtuu hirmaannaa miseensa waldaa hojjettoota dubartootaa waldaa hojjettoota hunda hammatu cinaa dhaabbachuun ciminaan socho'uun bu'aa argameedha.

Gilgala 7

Dubbisa armaan olitti bu'ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Seenicha keessatti dhaabbanni siivikii shoora guddaa bahe jiraa? Yoo jiraate gahee maalii fi maal bahateera? Bu'aa maal argamsiise?
2. Akka seenichaatti sochiin warshichaa ijaarsa dimookiraasii, misoomaa fi gama nageenyaan bu'aa argamantarreessuudhaan dhiyyeessaa.
3. Jijjiirama warshichaa keessa hirmaannaan lammiilee si'aayina qabu jira turee? Faayidaa yookiin miidhaa inni qabu ibsaa.
4. Ati osoo hojjetaa warshichaa taatee yeroo qabsoo sana maal goota turte? Maaliif?

Biyyi tokko misoomaan akka tarkaanfattuuf bu'uurri isaa nageenya mirkaneessuu fi sirna dimookiraasii ijaaruudha. Kunis akka dhugoomuuf hirmaannaan ummataa si'aayaan murteessaa ta'uun mirkanaa'eera. Ummanis nageenyaaf, dimookiraasii fi misoomaaf adda bahee sochiin taasifamu caalaa gurmaa'ina adda addaan kan raawwatamu bu'aa olaanaa argamsiisa. Gaheen waldaaleen sivikii ifa bahee kan dhufu asirratti. Hooggansa cimaa, miseensota kutatoo fi qaxalee tahaniin,

muldhata misoomaa ifaa tahe kan qaban, waldaan hawaasa siivikii cimaan rakkooleen hawaasummaa fi dinagdee hiikuu hin dandeenye hin jiru. Kana waan taheef, waldaan siivikii akkasii dimookiraasii ijaaruuf, nageenya kaba-chiisuu fi guddina dinagdee mirkaneessuuf humna hin shakkisiisnre qabu.

Gilgaala 8

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Nageenya biyya tokkoof, dimookiraasii fi misooma mirkaneessuun guddina fiduuf, ummanni bifa kamiin yoo socho'e wayya?
2. Waldaan siivikii nageenya, dimookiraasii fi misooma mirkaneessuu keessatti shoora inni qabu maal fakkaata?

10.1.4 Dhimmoota Yeroo Irratti Mootummaa Cimsuu fi To'achuuf Hirmaannaa Waldaalee Siivikii

- **Waldaala siivikii keessatti hirmaachuun akkamiin mootummaa cimsuu fi to'achuun danda'ama?**

Fooramii Jiraattota Magaalaa Finfinnee

Fakkii 10.6 Walgahii waliigala fooramii jiraattota Magaala Finfinnee

Gurmaa'ina kutaalee hawaasaa adda addaa kanaan duraa irratti hundaa'uun Magaalaa Finfinneetti bara 1999 waltajjiin /fooremiin jiraattoota waliin ganda gandatti hundeeffameera.

Bu'uurri olaanaan waltajjichaa/-foore-michaa waldaalee dargaggootaa fi dubartootaati. Boodas gara sadarkaa hunda galeessa magaalichaatti waltajjii jiraattootaan xumurameera. Waltajjichi irra jireessaan rakkoolee dubartootaa, dargaggootaa akkasumaas kutaalee hawaasaa gadaanaa gidduu galeessaa godhachuun sochii isaa ittifufeera. Rakkoolee hojii dhabbummaa, nageenyaa fi tasgabbiin dhibamuu bulchiinsa gaarii, qaalahuun jireenyaa cimaa deemuu fi rakkoolee kana fakkataatan dhimmoota ijoo godhateera. Walumagalatti, sochiin misoomaa Magaala Finfinnee qabbanaa'uun dhimma xiyyeeffannoo kan biroodha. Waltajjichi bulchitoota magaalattii fi itti gaafatamtoota olaanaa ta'an waliin walitti dhufanii isa qorree ture dhammsuuf danda'eera. Mana hojii adda addaa bulchinsichaa keessatti malaammaltummaa fi hojimaanni loogii babal'achuun isaa ifa gochuun qabsaa'eera. Ittigaafatamtoota mootummaaf rakkoolee ummataa qabatamaa ta'an dhageessiseera.

Dadhabina mootummaa agarsiisuu danda'eera. Marii waliin gaggeeffame irratti furmaata gaariin akka fudhatamu gahee isaa gumaacheera. Rakk-

ooleen kunniin bu'uuraan hanga maqfamanitti fooremichi qabsoo cimsee itti fufuu kan qabu yoo ta'es, yaalii hanga yonaatti rakkooleen haala ifa ta'een hir'achaa fi sochiin magaalaattii inni qorraan lubbuu horachaa dhu-feera.

Gilgaala 9

Duubbisa armaan oliirratti bu'ureetfachuun gaaffiilee armaan gadii deebisaa.

1. Waltajjiin/fooremiin jiraattota Maga-alaa Finfinnee kan waldaa sivikiitii? Maaliif?
2. Fooremichi magaalaattii keessatti nageenya, misoomaa fi dimookiraasii cimsuuf akkasumas mootummaa jajjabeessuu fi to'achuuf shoorra inni gumaache maal fakkaata? Bu'aa maalii argamsiiseera? Kana caalaa maal raawwachuu danda'a ture?
3. Fooremicha keessatti namoonni dhuunfaa hirmaannaa akkamii taasisuu qabu?
4. Waltajjii jiraattoota Magaalaa Finfinnee irraa magaalaawwan biroo fi naannoleen muuxannoo fi barumsi gaariin isaan argachuu danda'an yoo jiraate ibsaa.

Dhaabbileen siivikii to'annoo mootummaa jalaa bilisa kan ta'anii fi bu'aaf kan hin hojjenne dhaabbilee hawaasaati. Isaan kunniin faayidaa hawaasichaa gama hawaasummaan, siyaasaanii fi dinagdeen gumaacha gochuuf kan hundeeffamanii fi sochii deggarsaa akka taasisaniif hirmaannaa hawaasaa si'aayina qabu barbaadu. Keessattuu haala dimookiraatawaa keessatti rakkoowwan hawaasaa kan akka rakkoo dinagdee fi hawaasummaa guyyaadhaa

guyyatti hiikuuf gaheen isaan qaban guddaadha. Waldicha keessatti hirmaannaa bilisaa taasisuun, hooggantoota filachuu, amantaa yeroo irraa dhabanitti buusuu fi kanneen kana fakkaatan hojiimaata dimookiraatii ittiin gaggeessu. Ummaticha mootummaa waliin qunnamsiisuun, mootummaan itti gaafatamummaa isaa, dirqama isaa haalaan akka raawwatu taasisuurratti shoorri isaan qaban kan tuffatamu miti. Mootummaan kan gochuun osoo irra jiraatu hin raawwanne jechuun beeksisuun to'achuun waan danda'aniif, gumaacha ummatummaa isaanii bahuuf gahee guddaa qabu.

Gilgaala10

Gaaffiilee armaan gadiirratti mari'adhaa.

1. Waldaan siivikii waldaalee kan biroo irraa maaliin adda baha?
2. Waldaaleen siivikii faayidaa maalii argamsiisu?
3. Waldaalee siivikii keessatti hirmaachuun barbaachisaadha? Maaliif?
4. Mana barumsaa keessanitti waldaaleen siivikii kan akkamiitu jiraachuu danda'u?
5. Waldaalee siivikii keessattii gaheen tokkoon tokkoon keessanii maal ta'uu qaba?

Cuunfaa Boqonnichaa

Hawaaasa tokko keessatti waliigalteen akka jiraatuuf, bulchiinsi gaariin akka mirkanaahuuf, qaamolee mootummaa keessatti hojimaanni iftoominaa fi ittigaafatamummaa qabu akka mirkanaahuuf, sirna dimookiraasii ijaaruun akka irra jiraatu ilaalleera. Misooma saffisaan akka mirkanaahu gochuuf haal-dureewwaan barbaachisoo ta'uu isaanii hubanneerra. Hundumtuu akka dhugoomaniif ittifufiinsaan tarkaanffachuu akka danda'an kan kunuunsuu fi eegumsa walirraa hin cinne taasisuu, hirmaannaan hawaasaa si'ayina qabu jiraachuu akka qabu bal'inaan ilaallee jirra.

Egaa hirmaannaan hawaasa kana fakkaatu bu'aa qabeessa kan ta'u sochii qindaahina hin qabneen osoo

hin tahiin, ummatichi haala adda addaatiin gurmaa'ee sochii taasisuun akka ta'e shakkiin tokkollee hin jiru. Waldaaaleen siivikii kabajamuu nageenyaa, guddina dimookiraasii, guddina saffisaa mirkaneessuuf hirmaannaa hawaasaa si'ayina qabuun kan gaggeffamu waltajjiin qophaa'uu qaba. Waldaaleen kunniin takka takkaa dhimmoota yeroorratti, ummatichi mootummaa to'achuu fi wantoota murteessaa tahanirratti akka cimuhachiisuuf waltajjii gargaaraniidha. Waan kana taheef, waldalee siivikii keessatti tokkoon tokkoon keenya hirmaannaa si'ayina qabu taasisuun nageenya keenya ittifufiinsaan mirkaneessuuf, sirna dimookiraasii cimsuuf akkasumas misooma ittifufiinsaan mirkaneessuuf carraaquun barbaachisaadha.

© MOE, FDR
Not to be

JECHOOTA FURTUU

Bulchiinsa gaarii: Bulchiinsa loogii keessa hin jirre, malaammaltummaarraa kan qulqullaahe, tajaajila si'ataa fi barbaachisaan kan keessatti argamu.

Iftoomina: Itt gaafatamtoonni mootummaa fi hojjettoonni seera qofaa hordofanii hojiimaata seera qabu ta'uu isaa kan ittiin mirkanaahu hojiimaata raawataniif fi murteessanidha.

Dhiibbaa saalaa: Namoonni dubartoota irratti dhiibbaa adda addaa karaa qaamaa fi xinsammuu geessisanidha.

Waliigaltee: Garaagarummaan akkuma jirutti tahee mari'achuu fi waldhaggeeffachuun dhimmoota waliigaluu danda'an irratti kaayyoo walee ittifufaa ta'eef waliin hojjechuu

Waltajjii/fooremii: Kaayyoo waliinii gareewwan qabaniin waliin socho'uun tokkummaa hundeesan.

Ittigaafatamummaa: Qaamolee ittigaafatamtoota mootummaa fi hojjettoota kan raawwataniif fi kan murteessaniif akka haala isaatti kan itti galtoomfamaniif fi kan itti badhaafaman yookaan kan ittigaafatamaniif fi kan ittiin himataman jechuudha.

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be reproduced

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Yaadota armaan gaditti dhiyyaatans irrii kan ta'e "Dhugaa", dogoggora yoo ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.

1. Haalli dimokiraatawaa hir'achuu isaa wantoota ibsuu danda'an keessaa tokko abbaa irrummaa ittigaafatamtoota namoota dhuunfaati.
2. Hiyyummaa xiqqeessuuf misooma saffisiisuun gahee guddaa qaba.
3. Misooma ariifachiisaa mirkaneessuuf murteessaan hirmaannaa ummataa osoo hin tahiin qabeenyi uumamaa baay'achuudha .
4. Bulchiinsi gaariin akka jiraatuuf iftoominaa fi ittigaafatamummaa keessaa inni tokko gofti mirkanaahuun gahaadha.
5. Waldaaleen siivikii dimookiraasii fi nageenyaaf faayidaan isaanii murtaahaa yoo ta'eyyuu faayidaan isaanii karaa dinagdee garuu daran olaanaadha.

II. Kanneen armaan gaditti roga "A" jalatti tarreeffaman kan roga "B" jalatti tarreeffaman waliin walitti firoomsaa.**A**

1. Ittigaafatamummaa
2. Waldaa siivikii
3. Hirmaannaa kallattii
4. Hirmaannaa bakka bu'iinsaan
5. Hojiiwwaan waldaalee siivikii

B

- A. Karaa nama filatanii buluu/hojjechuu
- B. Waan raawwatanii fi murteessaniif itti gaafatamummaa fidhachuu
- C. Wanta raawwatan iccitii gochuu dhiisuu
- D. Mootummaa cimsuu fi to'achuu
- E. Dhimma siyaasaa keessatti dhuunfaan socho'uu
- F. Wantoota raawwataniin bu'aa qabeessa ta'uu
- G. Gurmaayina hawaasaa tokkoo

III. Bakka duwaa himoota armaan gadii irratti jecha yookiin gaalee sirrii ta'e guutaa.

1. Ummanni tokko dhimmoota dinagdee fi siyaasaa irratti hirmaannaa kan taasisu kara lamaan yoo ta'u, isaanis hirmaannaa _____ fi hirmaannaa _____ jedhama.
2. Hirmaannaa ummata deggaramee raawwachu kan qabu misoomni saffisaa qofaa osoo hin tahiin _____ ta'uun irra jiraata.

IV. Gaaffilee armaan gaditti jiraan filannoo kennaman keessaa sirrii kan ta'e filadhaa.

1. Bulchiinsi gaariin hir'ateera jechisiisuu kan danda'an keessaa tokko _____ dha.
 - A. Mallanmaltummaan jiraachuu
 - B. Gidiramuu abbootii dhimmaa
 - C. Hojii loogummaa
 - D. Hunduu sirriidha
2. Hojiiwwan waldaaleen siivikii raawwatan keessaa tokko
 - A. Imaamata mootummaa raawwachiisuu
 - B. Ummata sochii misoomaa, nageenyaa fi dimookiraasii keessatti hirmaachisuu
 - C. Mootummaaf ummata to'atuuf meeshaa ta'anii hojjechuu.
 - D. Hunduu deebiidha
3. "Gaheen kutaalee hawaasaa tokkoo kan biroodhaan bakka bu'uu hin danda'amu" yoo jedhamu _____ jechuudha.
 - A. Hawaasicha biratti qoodinsi hojii jiraachuu qaba.
 - B. Kutaan hawaasaa tokko kan raawwatu keessa kan biroon keessa seenuu hin qabu.
 - C. Tokkoon tokkoon kutaa hawaasaa amala adda tahe qabaachurraan kan ka'e garee kan biroon kan hin guutamne qaba.
 - D. Hundumtuu sirriidha.
4. Guddina dimookiraasii gufachiisuu kan danda'an keessatti kan fudhatamu
 - A. Wal ceepha'uu fi tuttuqqaa walii baay'isuu
 - B. Ceephoo ijaarsaa fudhachuu dadhabuu
 - C. Waldhaggeeffachuu fi waldandahuu dhabuu
 - D. Hunduu sirriidha.

5. Waldaaleen siivikii mootummaa cimsuu fi to'achuuf
 - A. Haalli dimookiraasii kan jiru keessatti argamuu qabu.
 - B. Mootummaa irraa qajeelfama argachuu qabu.
 - C. Mootummaa irraa aangoo olaanaa argachuu fi to'annoo mootummaa irraa bilisa ta'uu qabu.
 - D. Hunduu deebiidha.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gaggabaabaa kennaa.

1. Dhabamuu bulchiinsa gaarii irraan kan ka'e rakkoowwan uumamuu danda'an sadii eeraa.
2. Bulchiinsa gaariin akka jiraatuuf hirmaannaan hawaasaa si'aayina qabu, wantoota inni gumaachuu danda'u lama ibsaa.

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished